

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

“Иқтисодиётда ахборот тизимлари”

факультети

Рўйхатга олинди

№ _____

« _____ » _____ 2016 й.

“Касб таълими (иқтисодиёт)”

кафедраси

Рўйхатга олинди

№ _____

« _____ » _____ 2016 й.

“КАСБИЙ ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ. ЎҚИТУВЧИНИНГ НУТҚ
МАДАНИЯТИ”

фанидан

КУРС ИШИ

Мавзу. “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитишнинг шакл, метод ва воситалари.

Илмий раҳбари: _____ Мамажонов И.

(лавозими, Ф.И.Ш)

Бажарди: _____ Расулова Н.

(Курс, гуруҳ, Ф.И.Ш)

Комиссия аъзолари: 1. Ҳакимова М.Ф. _____

2. Лутфуллаева Н.Х. _____

3. Мамажонов И.Ғ. _____

Ҳимоя натижаси: « _____ » балл

« _____ » _____ 2016 й.

Тошкент – 2016

МАВЗУ: “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитишнинг шакл, метод ва воситалари.

КИРИШ

1. Пул муомаласи ва унинг амал қилиш қонуниятлари
2. Кредитнинг моҳияти, манбалари ва вазифалари
3. Банк тизими. Марказий ва тижорат банклар ҳамда уларнинг вазифалари
4. Тошкент банк коллежида “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитиш услубиётини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этиш

Хулосалар

Фойдаланилган адабиётлар

КИРИШ

Ўзбекистонда молиявий сиёсат борасида амалга оширилаётган ишларда банк тизимини ривожлантириш ва ислоҳ этиш биринчи галдаги масала ҳисобланганлиги сабабли ҳам у ўз натижаларини берди. Банкларнинг ресурс базаси кенгайиб, мустаҳкамланмоқда, улар томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифати яхшиланмоқда.

Ўтган йили тижорат банкларининг жами капитали 25 фоизга, 2000 йилга нисбатан эса 46 баробардан зиёд кўпайди. Натижада бугунги кунда банкларимиз капиталининг етарлилик даражаси 24,3 фоизни ташкил этмоқда, бу эса банк назорати бўйича Базель қўмитаси томонидан 8 фоиз этиб белгиланган талабдан уч баробар кўпдир. Банк тизимининг ликвидлиги 65 фоиздан зиёд бўлиб, бу жаҳон амалиётида умумий тарзда қабул қилинган, «юқори» деб аталадиган кўрсаткичдан 2,2 баробар ортиқдир. Кредит портфели жами маблағларининг 80 фоизга яқини ички манбалар улушига тўғри келмоқда. Айниқса, банк хизматларидан фойдаланиш даражасини алоҳида эътироф этиш ўринлидир. Масалан, юртимизда ҳар юз минг катта ёшдаги аҳолига 49,7 та банк муассасаси тўғри келаётгани, ҳар минг киши номига 1 минг 28 та банк ҳисобрақами очилгани халқаро нормалар бўйича «юқори» деган баҳо кўрсаткичига мос келади. Бу борада Президентимиз «Шу ўринда мамлакатимиздаги деярли барча тижорат банклари етакчи халқаро рейтинг агентликлари томонидан бериладиган «барқарор» рейтинг даражасини олишга эришганини мамнуният билан қайд этишни истардим. Ва шу фурсатдан фойдаланиб, бугунги мураккаб бир замонда айти шу ютуқларни қўлга киритишда хизмат қилган мутасаддиларга миннатдорлик билдираман»¹ деб, таъкидлаб ўтди.

¹«2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оклаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади» Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 йил 18 январь.

Юқоридаги келтирилган маълумотлар асосида талабаларнинг иқтисодий билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш бугунги кунда эътибор бериладиган жиҳатдир. Шу маънода иқтисодиёт билимларни ўрганиш, иқтисодий жараёнларнинг туб моҳиятини тўғри тушуниш кўп жиҳатдан уни ўрганувчиларнинг маълум назарий ва услубий билим билан қуролланишига боғлиқ. Шунинг учун ҳам мазкур битирув малакавий ишимизда инсоният жамияти тараққиётининг асоси бўлган иқтисодиёт тушунчасини, унинг олдида турган вазифаларни, банк, молия ва кредит каби иқтисодий тушунчаларнинг моҳият мазмуни кўрсатиб бериш билан бирга иқтисодий қонунлар ва категориялар ҳамда уларнинг амал қилиш механизмини ёритиб беришга алоҳида ўрин берилади.

Юқоридагилардан келиб чиққан “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитишда ноанъанавий таълим технологияларидан фойдаланиш услубиётини ишлаб чиқиш алоҳида аҳамият касб этади ва бу бугунги куннинг долзарб муаммолари сирасига киради.

1. Пул муомаласи ва унинг амал қилиш қонуниятлари

Пул узоқ замонлардан бери одамларга маълум. Пулнинг келиб чиқиши турли назарийётчилар томонидан товар айирбошлаш жараёнининг ривожланиши билан боғлиқ ҳолда тушунтирилади.

Пулнинг вужудга келиши ва моҳиятининг турли илмий концепциялари мавжуд бўлиб, улар орасида рационалистик ва эволюцион концепциялар муҳим ўрин тутди.

Рационалистик концепция пулнинг келиб чиқишини кишилар ўртасидаги битим, келишув натижаси сифатида изоҳлайди. Бу ҳолат уларнинг товарларни айирбошлаш чоғида қийматларнинг ҳаракатланиши учун махсус воситалар зарурлигига амин бўлишига асосланади. Пулнинг ўзаро келишув сифатида амал қилиши тўғрисидаги мазкур ғоя XVIII асрнинг охирларигача ҳукм сурди. Пулнинг келиб чиқишига субъектив психологик ёндашув кўплаб ҳозирги замон хорижий иқтисодчиларнинг қарашларида ҳам учраб туради. Уларнинг фикрича, пул категорияси объектив иқтисодий

категория бўлмай, кишилар келишувига ёки давлатнинг хоҳишига боғлиқ бўлган юзаки, субъектив категориядир.

Пулни ўз вазифаларини бажариш жараёнидаги бу тўхтовсиз ҳаракати пул муомаласи дейилади.

Жаҳонда тарихан шаклланган ҳамда ҳар бир мамлакат томонидан қонуний равишда мустаҳкамлаб қўйилган пул муомаласининг турли тизимлари амал қилади. Мамлакат пул тизимининг муҳим таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

- 1) миллий пул бирлиги (сўм, доллар, иена, фунт стерлинг, марка ва ҳ.к.);
- 2) нақд пул муомаласида қонуний тўлов воситаси сифатида амал қилувчи қоғоз, танга ва кредит пуллар тизими;
- 3) пул эмиссияси, яъни белгиланган қонуний тартибда пулни муомалага чиқариш тизими;
- 4) пул муомаласини тартибга солувчи давлат идоралари.

Пул муомаласи нақд ва кредит пуллар ёрдамида амалга оширилади. Нақд пул муомаласига банк билетлари ва металл тангалар (пул белгилари) хизмат қилади. Нақд пулсиз ҳисоблар чеклар, кредит карточкалари, векселлар, аккредитивлар, тўлов талабномалари кабилар ёрдамида амалга оширилади. Уларнинг ҳаммаси **пул агрегати** деб юритилади. Муомалада мавжуд бўлган пул массаси уларни (нақд ва кредит пулларни) қўшиш йўли билан аниқланади.

Пул муомаласи ўзига хос қонунларга асосланган ҳолда амалга оширилади. Унинг қонунларидан энг муҳими муомала учун зарур бўлган пул миқдорини аниқлаш ва шунга мувофиқ муомалага пул чиқаришдир.

Муомалани таъминлаш учун зарур бўлган пул миқдори қуйидаги омилларга боғлиқ:

1. Муайян давр давомида сотилиши ва сотиб олиниши лозим бўлган товарлар суммасига.
2. Пул бирлигининг айланиш тезлигига.

3. Кредитнинг ривожланишига, пулдан тўлов воситаси вазифасидан фойдаланишга ҳам боғлиқ.

Кўпинча товарлар қарзга (кредитга) сотилади ва уларнинг ҳақи келишувга мувофиқ кейинги даврларда тўланади. Демак, муомала учун зарур бўлган пул миқдори кредит миқдорига мувофиқ камроқ бўлади. Иккинчи томондан, бу даврда илгари кредитга сотилган товарлар ҳақини тўлаш вақти бошланади. Бу пул миқдорига эҳтиёжни кўпайтиради. Ундан ташқари ҳозирги вақтда кўпгина олди-сотди жараёнлари нақд пулсиз, бир-бирига банк орқали пул ўтказиш йўли билан амалга оширилади. Биз уларни ўзаро ҳисоб-китоблар деб атаймиз.

Мазкур ҳолатларни ҳисобга олганда, муомала учун зарур бўлган пул миқдори қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$П_{\text{м}} = \frac{T_{\text{б}} - X_{\text{к}} + X_{\text{т}} - \check{Y}_{\text{х-к}}}{A_{\text{т}}}, \quad (1)$$

бу ерда:

$П_{\text{м}}$ - муайян даврда муомала учун зарур бўлган пул миқдори;

$T_{\text{б}}$ - сотилиши лозим бўлган товарлар суммаси (товарлар миқдори х нархи);

$X_{\text{к}}$ - кредитга сотилган товарлар суммаси;

$X_{\text{т}}$ - тўлаш муддати келган товарлар ва хизматлар ҳамда бошқа тўловлар суммаси;

$\check{Y}_{\text{х-к}}$ - нақд пулсиз ўзаро ҳисоб-китоблар;

$A_{\text{т}}$ - пулнинг айланиш тезлиги.

Муомала учун зарур бўлган пул миқдори пул муомаласи қонунини миқдоран ифодалайди. Чунки муомала учун зарур бўлган пул миқдорига нисбатан муомалага кам пул чиқарилса, кўпгина хўжаликларда пул етишмаслиги, нормал ҳолатда хўжалик юритиб бўлмай қолиш ҳолати юз беради. Ёки, аксинча, муомалада бўлган пул миқдори сотилаётган товарлар ва хизматлар суммасига нисбатан ошиб кетиши ва бунинг натижасида товарлар билан таъминланмаган пулнинг пайдо бўлиши пулнинг

кадрсизланиши, яъни инфляцияни билдиради.

Пул миқдориға таъсир этувчи омилларни ҳисобга олиб, пул муомаласи қонунига қуйидагича таъриф бериш мумкин: **бошқа шароитлар ўзгармай қолганда, муайян даврда муомала учун зарур бўлган пул миқдори сотишга чиқариладиган товарлар нархи суммасига тўғри мутаносиб, пулнинг айланиш тезлигига тескари мутаносибдир.**

Таъкидлаш лозимки, пулнинг ҳамма тизимлари учун пул муомаласи қонуни умумий бўлиб, шу билан бирга олтин ва қоғоз пул муомаласи қонунларининг ўзига хос хусусиятлари ва бир-биридан фарқлари мавжуд.

Масалан, **1) олтин пул муомалада бўлганда:**

а) ортиқча олтин пул хазинага жалб қилинади ва ҳар хил безаклар учун фойдаланишга чиқарилади;

б) товарлар ҳажми кўпайиб, муомала учун қўшимча пул зарур бўлганда хазинадаги олтин пуллар муомалага киритилади. Шу йўл билан муомала учун зарур бўлган олтин пул миқдори ўз-ўзидан тартибланади.

2) Муомала учун зарур бўлган олтин пул миқдори товарлар қийматининг миқдориға тескари мутаносибликда, олтиннинг ўз қийматига нисбатан эса тўғри мутаносибликда ўзгаради:

а) олтин пул қиймати ва товарлар ҳажми ўзгармаган тақдирда товарлар қиймати қанча паст бўлса, муомала учун зарур бўлган пул миқдори ҳам шунча кам бўлади. Агар товарлар қиймати ўзгармаса, пулнинг миқдори товарлар ҳажмининг ортишига қараб унга мутаносиб равишда кўпаяди;

б) агар товарлар ҳажми ва қиймати ўзгармайди, деб фараз қилсак, муомаладаги олтин пул миқдори олтиннинг ўз қийматига қараб ўзгаради, яъни унинг қиймати ошса, пул миқдори камаяди, қиймати пасайса, пул миқдори кўпаяди.

Қоғоз пул муомаласи қонунлари олтин пул муомаласидан фарқ қилиб, уни қуйидагича ифодалаш мумкин:

- қоғоз пул қанча миқдорда чиқарилмасин, унда белгиланган қиймат миқдори муомала учун зарур бўлган олтин пул миқдорининг қийматига тенг

бўлади;

- қоғоз пулнинг ҳар бирлигида белгиланган қиймат миқдори муомала учун зарур бўлган олтин пул қийматининг муомалага чиқарилган қоғоз пул миқдори нисбатига мос келади.

Миллий иқтисодиётда давлатнинг, тижорат банклари ва бошқа молиявий муассасаларнинг мажбуриятлари пул сифатида фойдаланади. Пул операцияларининг асосий кўпчилик қисми нақд пулсиз, чеклар ва унга тенглаштирилган молиявий активлар ёрдамида амалга оширилади. Шу сабабли муомалада бўлган пул миқдорини ҳисоблаш учун $M_1 \dots M_n$ пул агрегатлари ёки таркибий қисми тушунчасидан фойдаланилади. **Барча пул агрегатлари йиғиндиси ялпи пул массаси ёки ялпи пул таклифини ташкил қилади.**

Бизнинг республикамызда умумий пул миқдори қуйидаги (таркиб)лар асосида ҳисобланади:

M_0 – муомаладаги нақд (қоғоз ва металл) пуллар.

$M_1 = M_0 +$ аҳолининг жорий ҳисоб варақаларидаги пул қолдиқлари, корхоналарнинг ҳисоб варақаларидаги пул маблағлари, банклардаги талаб қилиб олиш мумкин бўлган пул омонатлари.

$M_2 = M_1 +$ тижорат банкларидаги муддатли омонатлар ва жамғарма ҳисоб варақаларидаги пуллар, ихтисослаштирилган молиявий муассасалардаги депозитлар ва бошқа активлар. Мазкур агрегат таркибига кирувчи пул маблағларини бевосита бир шахсдан бошқа бирига ўтказиш ҳамда айирбошлаш битимларида фойдаланиш мумкин эмас. Улар асосан жамғариш воситаси вазифасини бажарадилар.

$M_3 = M_2 +$ банк сертификатлари + аниқ мақсадли заём облигациялари + давлат заём облигациялари + хазина мажбуриятлари.

Бундан кўринадики, пул массасининг ҳар бир алоҳида агрегати ўзининг ликвидлиги даражасига кўра фарқланади. **Ликвидлик – бу турли активларнинг ўз қийматини йўқотмасдан (яъни энг кам харажатлар асосида) тезлик билан нақд пулга айлана олиш қобилиятидир.** Пуллар

(металл танга ва қоғоз пуллар) энг юқори ликвидликка эга бўлади. Мижоз ўзи истаган вақтида олиши мумкин бўлган банк ҳисоб варақаларидаги пул омонатлари ҳам ликвидли ҳисобланади. Пул массаси таркибига тўлов воситаси вазифасини бажариш лаёқати пастроқ бўлган активлар қўшилиб бориши билан, уларнинг ликвидлик даражаси ҳам пасайиб боради.

Нақд пуллар ривожланган бозор иқтисодиёти мамлакатларида умумий пул массасининг 9-10 фоизини, бозор иқтисодиётига ўтаётган мустақил ҳамдўстлик давлатларида 35–40 фоизни ташкил қилади.

Пул бозори – бу мамлакатдаги пул миқдори ҳамда фоиз ставкасининг турли даражаларида пул маблағларига бўлган талаб ва пул таклифининг ўзаро нисбатини ифодаловчи механизм. Пул таклифи асосан Марказий банк томонидан тартибга солинсада, у иқтисодиётдаги барча таклифни қамраб ололмайди. Чунки, бу жараёнга уй ҳўжалиги ҳатти-ҳаракати ҳамда тижорат банкларининг сиёсати ҳам таъсир кўрсатади.

Тижорат банклари ўз ихтиёрларида бўлган активлари ҳисобига янги пулларни ҳосил қилишлари, яъни уларни банк кредити сифатида мижозларига беришлари мумкин. Тўғри, уларнинг бу фаолиятлари Марказий банк томонидан ўрнатиловчи мажбурий заҳира меъёрлари орқали чекланади. Яъни, тижорат банки ўзининг жорий харажатларини қоплаши ҳамда мижозлар томонидан кредитлар қайтарилмаслиги хавфининг олдини олиш мақсадида маълум миқдордаги пул маблағларини заҳира сифатида сақлаши лозим. Активларнинг қолган қисми эса муомалага чиқарилиб, у маълум муддатдан сўнг яна банкка қайтиши ҳамда, мажбурий заҳира меъёридан ортиқча қисми яна муомалага чиқарилиши мумкин. Тўхтовсиз равишда такрорланувчи бу жараён пул таклифи мультипликатори ёки банк мультипликатори дейилади.

Пул таклифи мультипликатори – бу банкдаги пул депозитлари қўшимча равишда ўсган ҳажмининг мажбурий заҳиралар қўшимча ҳажмига нисбати бўлиб, пул маблағларининг бир бирликка кўпайиши иқтисодиётдаги пул таклифининг қанчага ўсишини кўрсатади:

$$m = \frac{M_s}{R} \quad ёки \quad m = \frac{1}{r}, \quad (2)$$

бу ерда:

m – пул таклифи мультипликатори коэффициенти;

M_s - банкдаги пул депозитларининг қўшимча равишда ўсган ҳажми;

R - мажбурий заҳиралар қўшимча ҳажми;

r – мажбурий заҳиранинг фоиздаги меъёри.

Пул таклифи кўп жиҳатдан инфляция жараёнларига ҳам таъсир кўрсатади. «Инфляция» атамаси (лотинча inflation – шишмоқ, кенгаймоқ) илк бора Шимолий Америкада 1861-1865 йиллардаги фуқаролар уруши даврида қўлланилиб, муомалада қоғоз пулларнинг ҳаддан ортиқ кўпайиб кетишини ифодалаган эди. Иқтисодий адабиётларда эса бу атама XX асрда, биринчи жаҳон урушидан кейин кенг тарқалди.

Инфляция деб пул муомаласи қонунлари бузилиши билан боғлиқ ҳолда қоғоз пулларнинг қадрсизланишига айтилади.

Бу ерда қоғоз пул миқдорининг нисбатан ортиб кетиб, унинг қадрсизланишига пулнинг ортиқча эмиссия қилиниши, пул эмиссияси ўзгармасдан, унинг айланиш тезлигининг ошиши, муомаладаги пул миқдори ўзгармаса ҳам товар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ҳажмининг камайиб кетиши, товарлар ва хизматлар ижтимоий қийматининг ва, бинобарин, нархининг пасайиши ва ниҳоят, пул қийматининг пасайиши каби омиллар таъсир қилади.

Қоғоз пуллар инфляцияга учраганда уч хил нарсага нисбатан қадрсизланади:

1) олтинга нисбатан – бу олтиннинг қоғоз пулларда бозор нархининг ошишида ўз ифодасини топади;

2) товарларга нисбатан – бу товарлар нархининг ошишида ўз ифодасини топади;

3) бардошли чет эл валюталарига нисбатан – бу чет эл валюталарига нисбатан миллий пул курсининг тушиб кетишида ўз ифодасини топади.

Инфляция нарх индекси ёрдамида базис даврга нисбатан ўлчанади. **Нархлар индекси** эса жорий даврдаги истеъмол нархларини базис даврдаги истеъмол нархларига нисбати орқали аниқланади:

$$НИ = \frac{ТН_{ж}}{ТН_{б}} \times 100\%, \quad (3)$$

бу ерда:

НИ – нархлар индекси;

ТН_ж – жорий даврдаги истеъмол товарлари нархи;

ТН_б - базис даврдаги истеъмол товарлари нархи.

Нархлар ўзгаришини ҳисобга олиш қамровига кўра нархлар индексининг қуйидаги турларини ҳисоблаш мумкин:

- истеъмол нархлари индекси;
- улгуржи нархлар индекси;
- нархлар индекси – ЯИМ дефлятори;
- экспорт ва импорт нархлар индекси.

Нархлар индексидан фойдаланган ҳолда **инфляция суръатини (ИС)** қуйидаги формула орқали аниқлаш мумкин:

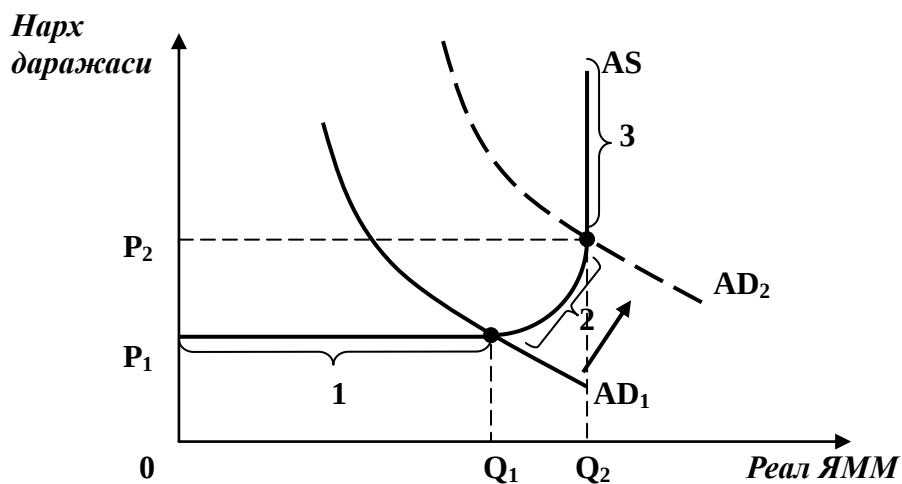
$$ИС = \frac{ТН_{ж} - ТН_{б}}{ТН_{б}} \times 100\% . \quad (4)$$

Келиб чиқиш сабаблари ва ўсиш суръатларига қараб, инфляциянинг бир қанча турларини фарқлаш мумкин.

1. Талаб инфляцияси. Нарх даражасининг анъанавий ўзгариши жами талаб ортиқчалиги билан тушунтирилади. Иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш соҳаси маҳсулотнинг реал ҳажмини кўпайтириб, ортиқча талабни қондира олмайди. Чунки барча мавжуд ресурслар тўлиқ фойдаланилган бўлади. Шу сабабли бу ортиқча талаб нархнинг ошишига олиб келади ва талаб инфляциясини келтириб чиқаради. Талаб инфляциясини қуйидаги чизма орқали ҳам изоҳлаш мумкин (2-чизма).

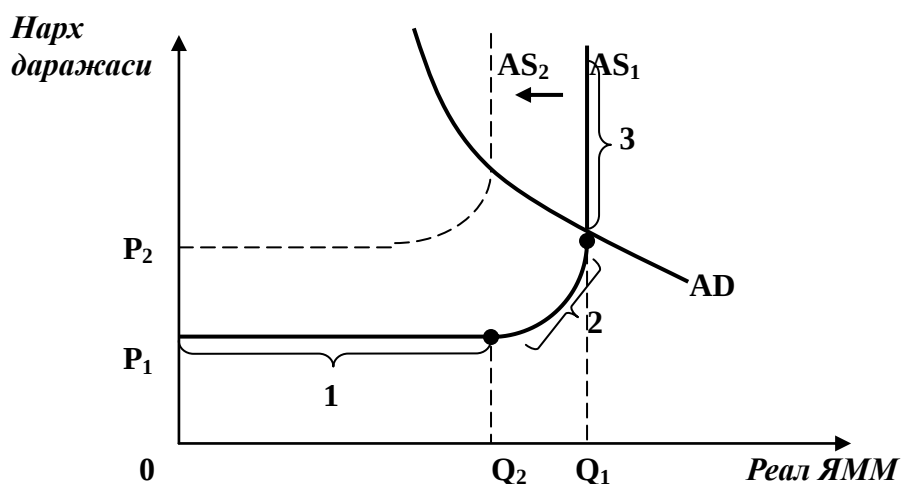
Чизмадан кўринадики, иқтисодиётдаги пул ҳажмининг кўпайиши қисқа муддат ичида ялпи талабни AD₁ дан AD₂ га силжишига олиб келади. Агар бу

вақтда иқтисодиётнинг ҳолати ялпи таклиф эгри чизиғининг оралик (2) ёки тик (классик) (3) кесмасига мос келса, бу нарх даражасининг ўсишига, яъни талаб инфляциясининг рўй беришига олиб келади.

1-чизма. Талаб инфляцияси.

2. Таклиф инфляцияси. Инфляция ишлаб чиқариш харажатлари ва бозордаги таклифнинг ўзгариши натижасида ҳам келиб чиқиши мумкин. Ишлаб чиқариш харажатларининг ўсиши келтириб чиқадиган инфляция маҳсулот бирлигига қилинадиган харажатларнинг кўпайиши ҳисобига нархларнинг ошишини билдиради. Бу ҳолатни ҳам чизма орқали кўриб чиқамиз (3-чизма).

2-чизма. Таклиф инфляцияси.

Чизмадан кўринадики, харажатларнинг ўсиши натижасида ялпи таклиф эгри чизиғининг AS_1 дан AS_2 га қисқариши маҳсулот бирлигига тўғри келувчи

харажат миқдорини ошириб, нархларнинг P_1 дан P_2 даражага қадар кўтарилишига, реал ишлаб чиқариш ҳажмининг эса Q_1 дан Q_2 га қадар қисқаришига олиб келади.

Шунингдек, инфляциянинг қуйидаги сабабларини ҳам кўрсатиш мумкин:

- монополистик фаолиятларнинг пайдо бўлиши ва амал қилиши;
- нотўғри солиқ сиёсати юритиш;
- жаҳон бозорларидаги нархларнинг ўсиши;
- ҳарбий соҳадаги харажатларнинг ўсиши ва ҳоказо.

Инфляциянинг ўрмалаб боровчи, жадал ва гиперинфляция каби турлари ҳам мавжуд. **Ўрмалаб боровчи инфляция** ҳолатида нархлар йилига 10 фоизгача, **жадал инфляцияда** 20 дан 200 фоизгача, **гиперинфляцияда** 200 фоиздан юқори даражада ўсиши кузатилади. [26, 24]

Башорат қилиш мумкинлигига қараб кутилаётган ва кутилмаган инфляция фарқланади. **Кутилаётган инфляция** ва унинг оқибатларини олдиндан башорат қилиш мумкин, **кутилмаган инфляцияни** олдиндан айтиб бўлмайди. Биринчи ҳолда инфляциянинг кутилаётган салбий оқибатларига тайёрланиб, уни сезиларли даражада юмшатиш мумкин. Иккинчи ҳолда нархларнинг кутилмаган ўсиши натижасида мамлакат иқтисодий ахволининг сезиларли ёмонлашуви рўй бериши мумкин.

2. Кредитнинг моҳияти, манбалари ва вазифалари

Кредит бўш турган пул маблағларини ссуда фонди шаклида тўплаш ва уларни пулга муҳтож бўлиб турган ҳуқуқий ва жисмоний шахсларга ишлаб чиқариш ва бошқа эҳтиёжлари учун маълум муддатга, фоиз тўловлари билан қайтариш шартида қарзга бериш муносабатларини ифодалайди.

Пул шаклидаги капитал **ссуда капитали** дейилса, унинг харакати **кредитнинг мазмунини** ташкил қилади.

Кредит муносабатлари икки субъект ўртасида, яъни пул эгаси (қарз берувчи) ва қарз олувчи ўртасида юзага келади.

Турли хил корхоналар (фирмалар), ташкилотлар, давлат ва унинг муассасалари ҳамда аҳолининг кенг қатлами кредит муносабатларининг субъектлари ҳисобланади. Санаб ўтилган субъектларнинг айнан ҳар бири бир вақтнинг ўзида ҳам қарз олувчи ва ҳам қарз берувчи ўрнида чиқиши мумкин.

Кредит муносабатларининг объекти жамиятда вақтинча бўш турган пул маблағларидир.

Такрор ишлаб чиқариш жараёнида товарлар, иқтисодий ресурслар ва пул маблағларининг доиравий айланиши **кредит муносабатларининг** мавжуд бўлишини тақозо қилади. Шу билан бирга доиравий айланиш жараёнида муқаррар суратда вақтинча бўш турадиган пул маблағлари ва бошқа пул ресурслари кредит маблағларининг манбаини ташкил қилади.

Кредит ресурсларининг **асосий манбалари** қуйидагилардан иборат:

- 1) корхоналарнинг амортизация ажратмалари;
- 2) маҳсулот сотишдан олинган пул тушумлари;
- 3) корхоналарнинг ишлаб чиқариш, фан ва техникани ривожлантириш фондлари, моддий рағбатлантириш фондлари;
- 4) корхоналар фойдаси. Улар давлат бюджети ва кредит тизими билан ҳисоб-китоб қилингунча, шунингдек унинг тегишли қисми корхона эҳтиёжлари учун фойдалангунча банкдаги ҳисобларида сақланади;
- 5) банкдаги бюджет муассасалари, касаба уюшмалари ва бошқа ижтимоий ташкилотларнинг жорий пул ресурслари;
- 6) аҳолининг бўш пул маблағлари.

Такрор ишлаб чиқариш жараёнида вақтинча бўш пул ресурслари ҳосил бўлиши билан бир вақтда, иқтисодиётнинг айрим бўғинлари ва соҳаларида қўшимча пул маблағларига эҳтиёж пайдо бўлади.

Аввало кредит **қайта тақсимлаш вазифасини** бажаради. Унинг ёрдамида корхоналар, давлат ва аҳолининг бўш пул маблағлари ссуда фонди шаклида тўпланиб, кейин бу маблағлар кредит механизми орқали иқтисодиёт тармоқлари эҳтиёжларини ҳисобга олиб қайта тақсимланади. Шу орқали

кредит ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксизлигини таъминлашга хизмат қилади.

Иккинчидан, кредит пулга тенглаштирилган тўлов воситаларини (вексель, чек, сертификат ва ҳ.к.) юзага чиқариб, уларни **хўжалик амалиётига жорий этиш вазифасини** бажаради.

Учинчидан, кредит нақд пуллар ўрнига кредит пулларни ривожлантириш ва пул муомаласини жадаллаштириш билан **муомала харажатларини тежаш вазифасини** бажаради.

Тўртинчидан, кредит ссуда фондининг ҳаракати (қарз бериш ва қарзни ундириш) орқали **иқтисодий ўсишни рағбатлантириш вазифасини** бажаради.

Бешинчидан, кредит ўз муассасалари орқали иқтисодий субъектлар фаолияти устидан **назорат қилиш вазифасини** бажаради.

Ниҳоят, кредитнинг ўзига хос вазифаси **иқтисодиётни тартибга солиш** ҳисобланади. Бунда кредит учун фоиз ставкаларини табақалаштириш, давлат томонидан кафолатлар ва имтиёзлар бериш каби усуллардан фойдаланилади. Кредит бир қатор турларда амалга оширилади.

Тарихий тараққиёт давомида кредитнинг икки — пул ва товар шаклларида фойдаланиб келинган. Ҳозирги вақтда мамлакат ички айланмасида пул кредитидан кенгроқ фойдаланиб, у банк, тижорат, давлат, истеъмол ва халқаро кредит шаклларида олади.

Банк кредити — кредитнинг асосий ва етакчи шакли сифатида чиқади. У пул эгалари — банклар ва махсус кредит муассасалари томонидан қарз олувчиларга (тадбиркорлар, давлат, уй хўжалиги сектори) пул ссудалари шаклида берилади.

Хўжаликлараро кредит бир корхона (муассаса) томонидан иккинчисига берилади ва уларнинг капитал қурилиш, қишлоқ хўжалик соҳаларидаги муносабатларига, шунингдек, ички хўжалик ҳисоби бўғинлари билан муносабатларига хизмат қилади.

Тижорат кредити – бу корхоналар, бирлашмалар ва бошқа хўжалик юритувчи субъектларнинг бир-бирига берадиган кредитларидир. Тижорат кредити, аввало, тўловни кечиктириш йўли билан товар шаклида берилади.

Истеъмол кредити – хусусий шахсларга, ҳаммадан аввало, узоқ муддат фойдаланадиган истеъмол товарлари (мебель, автомобиль, телевизор ва бошқалар) сотиб олиш учун маълум муддатга берилади. У чакана савдо магазинлари орқали товарларнинг ҳақини кечиктириб тўлаш билан сотиш шаклида ёки истеъмол мақсадларида банк ссудалари бериш шаклида амалга оширилади. Истеъмол кредитидан фойдаланганлик учун анча юқори фоиз ундирилади.

Ипотека кредити – кўчмас мулклар (ер, бино) ҳисобига узоқ муддатли ссудалар шаклида берилади. Бундай ссудалар бериш воситаси, банклар ва корхоналар томонидан чиқариладиган ипотека облигациялари ҳисобланади.

Давлат кредити – кредит муносабатларининг ўзига хос шакли бўлиб, бунда давлат пул маблағлари қарздори, аҳоли ва хусусий бизнес эса кредиторлари бўлиб чиқади. Давлат кредити маблағлари манбаи бўлиб, давлат қарз облигациялари хизмат қилади. Давлат кредитнинг бундай шаклида, аввало, давлат бюджети камомадини қоплаш учун фойдаланади.

Халқаро кредит – ссуда капиталининг халқаро иқтисодий муносабатлар соҳасидаги ҳаракатини намоён қилади. Халқаро кредит товар ёки пул (валюта) шаклида берилади. Кредитор ва қарз олувчилар банклар, хусусий фирмалар, давлат, халқаро ва минтақавий ташкилотлар ҳисобланади.

Сўнгги вақтларда кредитлашнинг лизинг, факторинг, фарфейтинг, траст каби шакллари кенг ривожланиб бормоқда.

Лизинг – бу кредитнинг пулсиз шакли бўлиб, одатда ишлаб чиқариш воситалари ва бошқа моддий бойликларни кейинчалик фойдаланувчилар томонидан мунтазам равишда ҳақ тўлаб бориб, сотиб олиш шарти билан узоқ муддатли ижарага беришдан иборат.

Факторинг – бу бошқа иқтисодий субъектларнинг қарздорлик буйича мажбуриятларини сотиб олиш ёки қайта сотиш муносабатларини англатади.

Фарфейтинг – бу узок муддатли факторинг муносабатлари бўлиб, қарздорлик бўйича ҳуқуқларни сотиб олган банк уларни одатда 1-5 йил вақт ўтгандан сўнг ундириши мумкин бўлади.

Траст – бу миждозларнинг капиталларини бошқариш бўйича операцияларни билдиради.

Кредит бериш бир қатор **тамоийилларга** асосланади. Булар қуйидагилар: ссуда беришнинг мақсадли тавсифи, кредитнинг расмийлаштирилган муддатда қайтарилиши, ссуданинг моддий таъминланганлиги ва тўловлилиги.

Қарзга (ссудага) берилган пул ҳисобига олинадиган даромад фоиз ёки фоизли даромад дейилади. Шу даромад (фоиз)нинг қарзга берилган пул суммасига нисбатининг фоизда ифодаланиш фоиз ставкаси ёки фоиз нормасини ташкил қилади:

$$r' = \frac{r}{K_{\text{ссуда}}} \cdot 100, \quad (5)$$

бу ерда:

r' – фоиз нормаси;

r – фоиз суммаси;

$K_{\text{ссуд}}$ – қарзга берилган пул (капитал) суммаси.

3. Банк тизими. Марказий ва тижорат банклар ҳамда уларнинг вазифалари

Бозор иқтисодиёти шароитида пул муомаласини таъминлашда банклар муҳим роль ўйнайди. Банклар пул маблағларини тўплаш, жойлаштириш ва уларнинг ҳаракатини тартибга солиш билан шуғулланувчи иқтисодий муассасадир.

Банклар фаолиятининг асосий томонларидан бири кредит муносабатларига хизмат қилиш бўлиб, улар кредит муассасаларининг асосини ташкил қилади.

Банклар тизими одатда икки босқичли бўлиб, ўз ичига **марказий (эмиссион) банк** ва **тижорат (депозитли) банкларнинг** тармоқ отган шахобчаларини олади.

Давлат банки мамлакат пул-кредит тизимини марказлашган тартибда бошқаради ва давлатнинг ягона кредит сиёсатини амалга оширади.

Давлат банки **Марказий банк** ҳисобланади. Бунинг мазмуни шундан иборатки, биринчидан, кўпчилик мамлакатларда давлат банки ягона марказий банкдан иборат бўлиб, у ўтказадиган сиёсат тартиблари юқори давлат органлари томонидан ўрнатилади.

Иккинчидан, Марказий банк тижорат банклари ва жамғарма муассасаларидан маблағларни қабул қилиб, уларга кредит беради. Хусусан, шу сабабга кўра марказий банк “банклар банки” дейилади.

Учинчидан, Марказий банк фақат фойда олишга интилиб фаолият қилмайди, давлатнинг бутун иқтисодиёт ҳолатини яхшилаш сиёсатини амалга оширади ва ижтимоий сиёсатини амалга оширишга кўмаклашади.

Марказий банк кўплаб хилма-хил **вазифаларни** бажаради.

- 1) бошқа банк муассасаларининг мажбурий захираларини сақлаш;
- 2) чекларни қайд (инкассация) қилиш механизминини таъминлаш ва банклараро ҳисоб-китобларни амалга ошириш, уларга кредитлар бериш;
- 3) давлатнинг монетар сиёсатини амалга ошириш;
- 4) барча банклар фаолиятини уйғунлаштириш ва улар устидан назоратни амалга ошириш;
- 5) халқаро валюта бозорларида миллий валюталарни айирбошлаш;
- 6) пул таклифи устидан назорат қилиш, миллий валютани муомалага чиқариш.

Банклар ўз тасарруфидаги ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги учун моддий жиҳатдан масъул ҳисобланади ва шу сабабли кредит-пул операциялари кўпроқ уларнинг иқтисодий фойдалилигига ва самарадорлигига қараб берилади.

Тижорат банклари ўзларининг хўжалик мавқеига кўра акционерлик типигаги муассасалар ҳисобланади. Ҳуқуқий мавқеига кўра, фаолиятнинг бирон бир турига хизмат кўрсатувчи, ихтисослашган ёки миллий банк бўлиши мумкин.

Тижорат банклар саноат, савдо ва бошқа хил корхоналарни омонат тарзида жалб этилган пул маблағлари ҳисобидан кредитлайди, корхоналар ўртасида ҳисоб-китобни амалга оширади, шунингдек воситачилик ва валюта операциялари билан шуғулланади.

Ихтисослашган тижорат банклар – иқтисодиётнинг турли соҳаларида тижорат тамойилларида кредит-пул операцияларининг муайян турларини амалга оширади.

Халқ банки - мамлакатда омонат ишларини ташкил этишни, нақд пулсиз ҳисоб-китоб қилишни ва аҳоли учун касса вазифасини амалга оширишни, аҳолига шахсий эҳтиёжларга кредит беришни ва шу каби операцияларни таъминлайди.

Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки экспорт-импорт операцияларини бевосита амалга оширувчи корхона ва муассасаларга кредит беради, қўшма корхоналарга кредит беришда қатнашади, йиғма валюта режасининг ижросини, валюта ресурсларидан тежаб фойдаланишини назорат қилади, шунингдек ташқи иқтисодий операцияларга оид ҳисоб-китобларни ташкил қилади ва амалга оширишни таъминлайди.

Тижорат банклари тизимида тор ихтисослашиши бўйича инвестицион ва ипотека банкларни ажратиб кўрсатиш лозим.

Инвестицион банклар – махсус кредит муассасалари бўлиб, облигация ҳамда қарз мажбуриятлари бошқа турларини чиқариш йўли билан узоқ муддатли ссуда капиталини жалб қилади ва уларни мижозлар (асосан давлат ва тадбиркорлар) га тақдим қилади.

Инвестицион компаниялар ўзларининг қимматли қоғозларини чиқариш йўли билан ҳуқуқий инвесторлар пул ресурсларини тўплайди ва уларни корхона (миллий ва чет эл)лар акция ва облигацияларига жойлаштиради. Бундай компаниялар тўлиқ инвесторлар манфаатини ифодалайди ва уларнинг асосий мақсади қўйилган капитал ҳисобига фойда олиш ҳисобланади.

Ипотека банклар – бу кўчмас мулк (ер ва иншоот) ҳисобига узоқ муддатли ссуда беришга ихтисослашган кредит муасасалар. Ипотека банкнинг ресурслари ўзларининг ипотека облигациялари ҳисобига шаклланади. Олинган ссудадан уй-жой ва бошқа иншоотлар қуриш, корхоналарнинг ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш учун фойдаланилади.

Барча тижорат банклари захира (резерв)ларининг ҳажми ва таркиби бўйича Марказий банк томонидан ўрнатиладиган маълум талабларга жавоб бериши зарур.

4. “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитиш услубиётини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этиш

1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси таълим тизимида тубдан бурилиш ясадики, мамлакатда ягона ва узлуксиз таълим тизимига асос солинди. Бу узлуксиз таълим тизими Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури билан мустаҳкамланди.

Юқоридаги ҳуқуқий ҳужжатларда таълим тизимининг барча йўналишларини такомиллаштириш ва ривожлантиришнинг асосий тамойиллари кўрсатиб ўтилди.

Шу маънода ташкил этилаётган маъруза ва семинар дарсларини ўтказиш ва улар учун замонавий дарс ишланмаларини яратишга эътибор берилди бошланди. Бизнинг олиб борган илмий тадқиқотларимиз натижаси ўлароқ иқтисодий таълим жараёнида икки соатлик дарсни ўтиш услубиётини қуйидагича тузиш мақсадга мувофиқ. Яъни биз “Пул, кредит ва банклар” мавзусини янги педагогик технологиялардан фойданиб ташкил этдик. Мазкур машғулотнинг ташкилий қисмига тўхталмасдан асосий қисмига тўхталамиз.

Мавзу: “Пул, кредит, банклар”

РЕЖА:

1. Пулнинг моҳияти, вазифалари ва миллий иқтисодиётни тартибга солишдаги роли.
2. Кредит ҳақида тушунча ва кредит муносабатлари.
3. Банк ва уларнинг иқтисодий вазифалари.
4. Бозор иқтисодиётига ўтишда давлатнинг молия сиёсати. Кредит ва банк тизимини шаклланиши.

Мазкур режа асосида ташкил этилаётган машғулотда **“Муаммоли ўқитиш”** технологияси асосида қуйидагилар таъкидланади.

Муаммоли ўқитиш технологияси – бу ривожлантирувчи ўқитиш технологияси бўлиб, фаол билим орттириш жараёнини рағбатлантиради ва фикрлашнинг мантикий кетма-кетлик стилини шакллантиради. Бу технология олий мактабда энг самарали технологиялардан бири ҳисобланади. Муаммоли ўқитиш моҳияти ўқитувчи томонидан талабаларнинг ўқишида муаммоли вазиятларни ташкил этиш ва ўқув (яхшиси, ҳаётий) масалалар, муаммолар ва саволларни ечиш йўли билан янги билимларни ўзлаштириш фаолиятини бошқаришдан иборат.

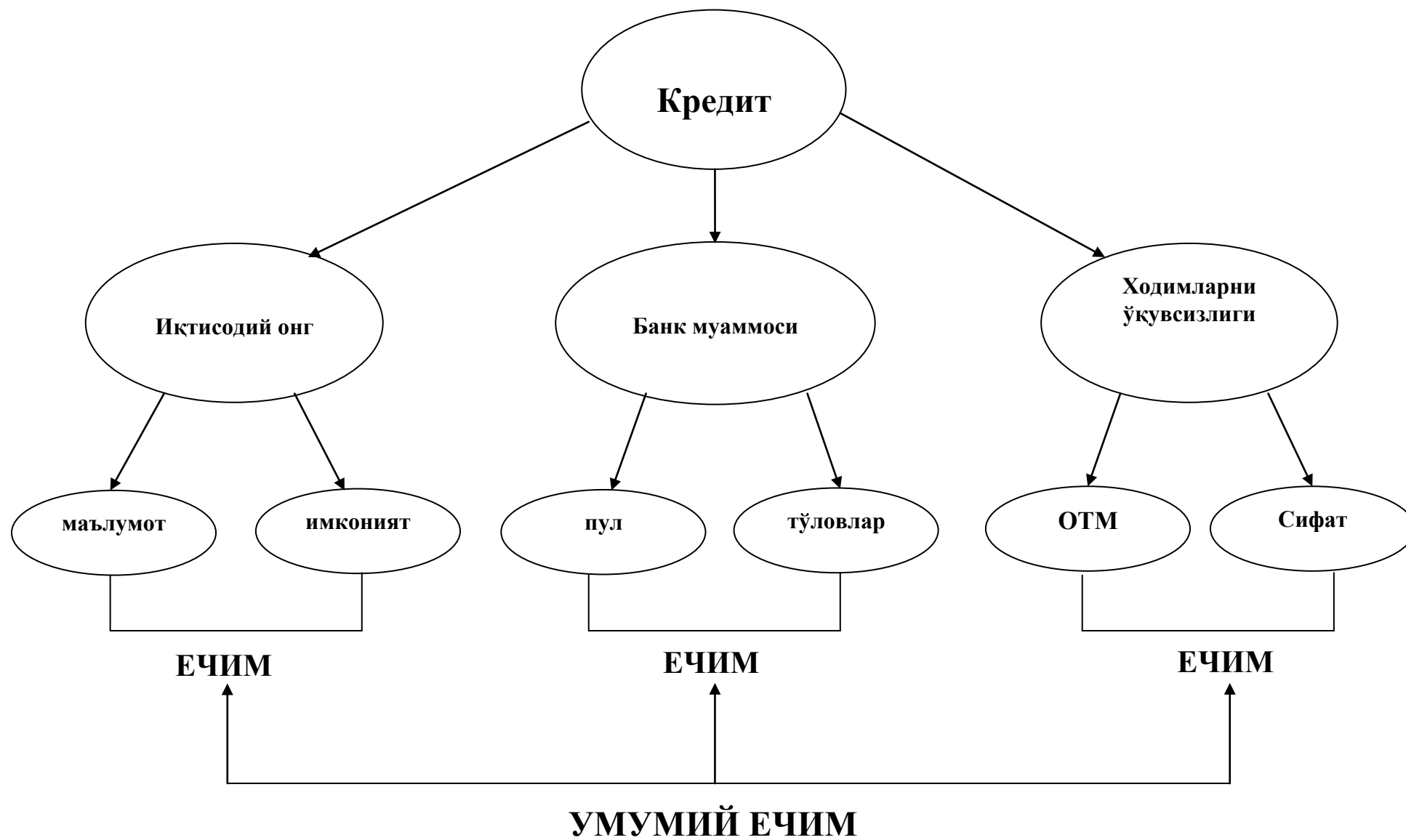
Муаммоли вазият ўз моҳияти ва мазмуни жиҳатдан фанларни ўқитишдаги мантикий кетма-кетликка ўхшайди. Кетма-кетлик принципи шундан иборатки, бунда таълимнинг даражаси жиҳатдан юқори ҳар бир босқичида ўқитиш мазмунини аниқлашда аввалги босқичларда ўзлаштирилган билимлар, яъни таълим ҳисобга олинади. Худди шу каби, агар вазиятдаги янги билим аввалги билим билан боғланган бўлса, у муаммоли вазият деб ҳисобланади.

Муаммоли вазият – бу билим олиш мақсадида махсус яратилган ақлий фаолият ҳолатидир. Бундай вазият заминида илгари ўзлаштирилган билимларнинг хотирада қолганлиги ва янги содир бўлган масалани ечиш учун ақлий ёки амалий ишлаш усули ётади.

“Пул, кредит ва банклар” мавзуси бўйича муаммоли ўқитиш технологияси қуйидагича амалга оширилиши мумкин:

Танлаб олинган гуруҳлар иккига бўлиниб, қуйидаги икки муаммоли вазият ўртага ташланади. 1. “Нақд пул муаммоси”. 2. “Банкларда кредит олиш муаммоси”

Юқоридаги вазиятларда талабалар учун номаълумликнинг мавжудлиги; номаълумликни ҳал этишга қаратилган кўрсатма; билимнинг етишмовчилиги туфайли содир бўлган қийинчиликни ҳал этишда «шахсий манфаатдорлик»

Демак, муаммоли вазият биронта масалани ечишда аввал ўзлаштирилган билимлар камчилик қилиб, янгиларини олиш керак бўлганда юзага келади.

Мазкур муаммони ҳал этишда, талабалар муаммони ечиш усулини кидиради, бунинг учун турли таклифларни билдиради, билдирилган танқидий ва мустақил фикрларни таҳлил этиш, умумлаштириш асосида улардан биттаси тўғри, деб топилиб, гипотеза тарзида қабул қилинади ва исботланади. Излаш муаммонинг ечимини текшириш билан тугалланади.

Мазкур вазият ҳал қилинаётган даврда ўқитувчи муаммоли ўқитиш шароитларида дарсларни ташкил этиш ва ўтказишда талабаларга тайёр ҳақиқат ва ечимларни бермаслиги лозим. Ўқитувчи:

- талабаларнинг излаш фаолиятини керакли йўналишда ривожлантириши лозим;

- талабаларга улар, ҳам дарсларда, ҳам кундалик амалиётида оладиган маълумотларини, учратадиган воқеалар, фактлар ва ҳодисаларни ўз онгида қайта идрок этишига ёрдам беради.

“Пул, кредит ва банклар” мавзуси бўйича муаммоли ўқитиш технологиясининг асосий вазифаси қуйидагича:

- биринчидан, талабаларнинг иқтисодий билимлар тизимини ва ақлий фаолият усуллариини самарали ўзлаштиришларига ёрдам бериш;

- иккинчидан, уларда олган билимларни янги вазиятларда ижодий қўллана олиш, ўқув муаммоларини ечиш кўникмаларини ҳосил қилиш;

- учинчидан, мустақил билим орттириш қобилиятларини сингдиришдан иборат.

1. “Нақд пул муаммоси”. 2. “Банкларда кредит олиш муаммоси”
вазиятларда муаммоли ўқитишда муаммонинг мураккаблигига, талабаларнинг билим ва маҳоратлари даражаси, вазият ва ечимларни излаш кўникмалари, дидактик зарурлигига қараб, ўқитувчи билан талабалар ўртасидаги ўзаро ҳаракатлар уч даражада бўлади:

- **биринчи даража** – ўқитувчининг ўзи муаммони қўяди, уни ифодалайди ва талабаларни муаммоли вазиятни ечиш йўллари мустақил излашга қаратади;

- **иккинчи даража** – ўқитувчи муаммоли вазиятни фақат яратади, талабалар эса муаммони мустақил равишда ифодалайди ва уни ҳал этади;

- **учинчи даража** – ўқитувчи талабаларни муаммоли вазиятга фақат «келтиради», уларни мустақил излаш, қидириш фаолиятига йўналтиради, бу фаолиятга раҳбарлик қилади ва натижаларни баҳолайди, талабалар эса муаммони мустақил равишда англаб тушуниб олади, уни ифодалайди ва ечиш йўллари кидиради.

“Пул, кредит ва банклар” мавзусини “Муаммоли ўқитиш технология” асосида дарс ўтилгандан сўнг олинган натижалар

жадвал

Ўзлаштириш даражалари	Тажриба синов гуруҳи		Назорат гуруҳи	
	Талабалар сони	Ўзлаштириш кўрсаткичи (%)	Талабалар сони	Ўзлаштириш кўрсаткичи (%)
Юқори	15	60	8	32
Ўрта	8	32	4	16
Қуйи	2	8	13	52
Жами:	25	100	25	100

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, тажриба синов гуруҳидаги натижалар юқори 60%, ўрта 32%, қуйи 8% бўлган бўлса, назорат гуруҳида юқори 32 %, ўрта 16 %, қуйи 52 % ни ташкил этган. Бундан кўриниб турибдики, тажриба синов гуруҳидаги муаммоли ўқитиш технологияси асосида ташкил этилган машғулотда олинган натижалар, назорат гуруҳидаги машғулотидаги олинган натижаларга нисбатан юқори.

ХУЛОСА

Ҳозирги даврда дунё мамлакатлари ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ўзининг маъно-мазмуни жиҳатидан олдинги босқичлардан кескин фарқ қилади. Бунда энг асосий ва муҳим жиҳат – миллий иқтисодиётларнинг тобора интеграциялашуви ва глобаллашувининг кучайиб боришидир. Айни пайтда бу жараёнлар халқаро майдондаги рақобатнинг ҳам кескинлашувига, ҳар бир мамлакатнинг халқаро меҳнат тақсимотидаги ўз мавқеини мустаҳкамлаш учун курашининг кучайишига ҳам таъсир кўрсатади.

Бироқ, ўз ўрнида таъкидлаш лозимки, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув ва глобаллашувнинг ижобий томонлари билан бир қаторда маълум зиддиятли жиҳатлари ҳам мавжуд. Жумладан, турли мамлакатлардаги иқтисодий ривожланишнинг бир текисда бормаслиги, дунё мамлакатлари ўртасида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жиҳатидан тафовутнинг, экологик таҳдидларнинг кучайиб бориши, турли мамлакатларда аҳоли сони ўзгаришининг кескин фарқланиши каби ҳолатлар жаҳон хўжалигининг яхлит тизим сифатида барқарор ривожланишига тўсқинлик қилади. Шунингдек, мазкур жараёнларининг яна бир хусусиятли жиҳати – жаҳоннинг бир мамлакатда рўй бераётган ижтимоий-иқтисодий ларзаларнинг муқаррар равишда бошқа мамлакатларга ҳам ўз таъсирини ўтказиши ҳисобланади. Жаҳон ҳамжамияти бугунги кунда бошидан кечираётган молиявий инқироз ҳам айнан шу маънода глобаллашув жараёнларининг салбий оқибати сифатида намоён бўлади.

Шу маънода “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитишнинг шакл, метод ва воситалари мавзусидаги курс ишида қуйидаги масалаларга эътибор берилди.

Биринчидан, пул, кредит ва банклар ҳақида тушунча ва уларнинг иқтисодий мазмуни.

Иккинчидан, банк тизимини ривожлантириш ва унинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш мезонлари.

Учинчидан, банк-молия тизими фаолиятини мустаҳкамлаш ва сифат жиҳатидан такомиллаштириш борасида эришилган натижалар.

Тўртинчидан, малакали кадрлар тайёрлашнинг мазмуни (ўқув режаси, дастурлар, дарслик ва ўқув қўлланмалар) ва уларнинг таҳлили.

Бешинчидан, ўқув жараёнида инновацион технологиялар асосида иқтисодий фанларни ўқитишнинг шакллари.

Олтинчидан, маъруза ва семинар (амалий) машғулотлар “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитишнинг шакл, метод ва воситалари.

Еттинчидан, ўқув жараёнида “Пул, кредит ва банклар” мавзусини ўқитишда ноъбанавий таълим технологиялардан фойдаланиш услубиётини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўрта махсус касб ҳунар таълими меъёрий ҳужжатлар тўплами. Тошкент “Шарқ” 2001 йил.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўрта махсус касб ҳунар таълими меъёрий ҳужжатлар тўплами. Тошкент “Шарқ” 2001 йил.

3. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. - Т.: Ўзбекистон, 2014.- 36 б.

4. Каримов И.А. “Бош мақсадимиз-кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш”. 2012 йилда республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2013 йилги иқтисодий дастурнинг асосий устувор вазифаларига бағишланган маърузаси. Ишонч газетаси. 2013 йил 19 январь.

5. Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 йил.
6. Шодмонов Ш. Ғофуров У. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: Иқтисодиёт, 2010.
7. Шодмонов Ш., Алимов Р. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: Молия, 2003.
8. Шарифхўжаев М., Ўлмасов А. Иқтисодиёт назарияси. –Т: Ўқитувчи. 1995.
9. Шарифхўжаев М. Бозор иқтисодиёти назарияси ва амалиёти. Т. “Ўқитувчи”, 2000.
10. П. Хейне. Экономический образ мышления. М. “Новости” 1991.
11. Ж.Йўлдошев, С. Хасанов. Педагогик технологиялар. Тошкент “Иқтисод-молия” 2009.
12. Йўлдошев Ж., Хасанов С.. Педагогик технологиялар. Т. “Иқтисод-Молия”, 2009 й.
13. Тожибоева Д.. Иқтисодий педагогика. Т. “Фан ва технология”, 2008.
14. Тожибоева Д.. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. Т. “Фан ва технология”, 2007
15. Тожибоева Д. Иқтисодиёт назарияси фанини ўқитиш методикаси. Т. “Фан ва технология”, 2005
16. Толипов Ў, Усмонбоева Ў.. Педагогик технология: назийёт ва амалиёт. Т. “Фан”, 2005.
17. И.Иномов, Мамажонов И. Иқтисодий тарбия назарияси. – Т.: Талаба, 2005
18. Ходиев Б.Ю., Голиш Л.В. Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усул ва воситалари (биринчи босқич ўқувчиларига ёрдам тариқасида): Ўқув-услубий қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010.

www.worldtax.org , www.worldwide-tax.com

www.taxworld.org, www.worldtax.org

www.aif.ru, www.krotov.info

www.gumer.info

www.gumannaja-pedagogika.ru

www.koob.ru/pedagogics/